

*Андрій Сергійович Шаповалов,
аспірант відділу конституційного
та муніципального права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0006-6712-9273*

ОБ'ЄКТИВНЕ І СУБ'ЄКТИВНЕ ВИБОРЧЕ ПРАВО: ДОКТРИНАЛЬНЕ СПІВВІДНОШЕННЯ

Постановка проблеми. Проблема співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права належить до базових у теорії конституційного права, оскільки через неї розкривається подвійна природа виборчого права як нормативної системи та індивідуалізованої правової можливості. Об'єктивне виборче право визначає загальний порядок організації та проведення виборів, тоді як суб'єктивне виражає гарантоване державою право конкретної особи брати участь у виборах як виборець або кандидат. Відтак йдеться не про дві ізольовані категорії, а про взаємозв'язані рівні одного правового явища, що потребують чіткого доктринального розмежування.

Об'єктивне право задає правову форму виборчого процесу, встановлює його межі, процедури та інституційні механізми. Суб'єктивне право, навпаки, наповнює цю форму реальним змістом, оскільки через нього реалізуються право голосу, право бути обраним, а також інші права, пов'язані з участю у виборах. У цьому сенсі розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права має не лише термінологічне, а й методологічне значення, оскільки дає змогу відрізнити нормативну конструкцію виборів від реального становища їх учасника.

Стан дослідження. Проблематика виборчого права традиційно перебуває в центрі уваги як вітчизняної, так і зарубіжної науки конституційного права. Значний внесок у її дослідження зробили Ю. Ключковський, О. Марцеляк, В. Шаповал, В. Нестерович, М. Смокович, О. Тодика, Б. Страшун, В. Чиркін, Р. Максакова та інші науковці.

У їхніх працях розкриваються як загальнотеоретичні засади виборчого права, так і окремі аспекти його нормативного закріплення, інституційного забезпечення та функціонування в системі конституційного ладу. Водночас підходи до розуміння співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права залишаються неоднорідними, що зумовлює необхідність їх подальшого доктринального осмислення.

Отже, метою цієї статті є обґрунтування доктринального розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права, а також визначення практичного значення такого розмежування для забезпечення реальної, а не формальної реалізації виборчих прав громадян.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній і зарубіжній науці виборче право традиційно класифікується на об'єктивне і суб'єктивне. Витоки такого розмежування сягають періоду Великої французької революції та набули відображення, зокрема, у Конституції 1791 року. Як зазначає В. Шаповал [1, с. 370–371], саме в цей період було сформульовано тезу про те, що право голосу є природним правом людини, яке не має октройованого характеру, а лише визнається державою.

Водночас у державній практиці паралельно утвердився інший підхід, відповідно до якого право голосу розглядалося як право громадянина, зумовлене його зв'язком із державою. Надалі це зумовило закріплення виборчого права як політичного права, а самих виборців – як «політичних громадян» (*citoyens politiques*) [1, с. 370–371].

Тож уже на ранніх етапах розвитку виборчого права сформувалася подвійність його природи – як природного права людини і як юридично опосередкованого права громадянина. Саме ця дуалістична природа згодом набула відображення в сучасному поділі виборчого права на об'єктивне і суб'єктивне.

Історично категорія суб'єктивного виборчого права виникла раніше за об'єктивне, оскільки спочатку формувалося саме індивідуальне право окремих осіб на участь у формуванні владних

структур, і лише згодом це право стало предметом нормативного регулювання. Розвиток виборчого права загалом характеризується поступовим розширенням суб'єктного складу носіїв виборчих правомочностей – від обмеженого кола привілейованих осіб до утвердження загального виборчого права.

Зазначені підходи стали підґрунтям для подальшого розвитку доктринального розуміння виборчого права, яке в сучасній науці набуло більш системного та структурованого характеру.

У сучасній доктрині об'єктивне виборче право, зокрема у працях В. Нестеровича [2, с. 10], розглядається як система загальнообов'язкових норм, що регулюють порядок підготовки, організації та проведення виборів, а також правові наслідки порушення виборчих процедур. Воно визначає правову архітектуру виборчого процесу, встановлює межі поведінки для всіх його учасників і забезпечує формальну впорядкованість народного волевиявлення. Його зміст не зводиться до технічного регулювання, а утворює нормативний каркас демократичного представництва.

Об'єктивне виборче право як система норм охоплює конституційні положення про виборче право, спеціалізоване виборче законодавство, а також міжнародно-правові акти у сфері виборів, ратифіковані державою. Ця система має ієрархічну структуру: на вершині знаходяться конституційні норми, що закріплюють основоположні принципи виборчого права, далі – закони, які деталізують порядок організації та проведення виборів, і, нарешті, – підзаконні акти, що регламентують окремі технічні аспекти виборчого процесу. Така структурованість забезпечує єдність і системність правового регулювання виборчих відносин.

Суб'єктивне виборче право, навпаки, означає гарантовану можливість конкретної особи брати участь у виборах і традиційно поділяється на активне (право обирати) і пасивне (право бути обраним). На відміну від об'єктивного права, яке має загальний і абстрактний характер, суб'єктивне право завжди пов'язане з конкретною особою, її правовим статусом і реальними можливостями участі у виборчому процесі. Саме тому воно виступає показником того, наскільки виборче законодавство функціонує в інтересах людини, а не лише як формальна конструкція.

У межах суб'єктивного виборчого права традиційно виокремлюються його основні форми, що відображають способи участі особи у виборчому процесі.

Активне виборче право (*jus suffragii*) є первинною формою участі громадян у політичному житті й полягає у можливості голосувати на виборах, тобто безпосередньо впливати на формування органів публічної влади. Пасивне виборче право (*jus honorum*) передбачає можливість бути обраним до складу відповідного органу влади, висувати свою кандидатуру й у разі перемоги на виборах обіймати відповідну посаду. Обидві форми суб'єктивного виборчого права є взаємопов'язаними, хоча умови їх реалізації можуть відрізнятися. Пасивне виборче право, як правило, пов'язане з додатковими вимогами щодо віку, громадянства, осілості та інших цenzів, що зумовлено специфікою представницької діяльності.

У науковій літературі питання співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права не має однозначного вирішення й характеризується різноманітністю доктринальних підходів. У межах цих підходів по-різному визначаються зміст і структура суб'єктивного виборчого права, що відображає складність і багатовимірність цього правового явища. Водночас попри таку багатоманітність у наукових позиціях простежується спільна тенденція до розкриття взаємозв'язку нормативного регулювання та індивідуальної реалізації виборчих прав.

У науковій літературі суб'єктивне виборче право визначається по-різному, однак більшість підходів зводиться до розуміння його як гарантованої державою індивідуальної можливості особи брати участь у виборчому процесі.

Як вважає О. Марцеляк, суб'єктивне виборче право слід розглядати як комплекс конкретних суб'єктивних прав громадянина щодо його участі у виборчому процесі з формування представницьких та інших виборчих органів (посадових осіб) державної влади і місцевого самоврядування [3, с. 7; 4, с. 86–91]. У цьому контексті воно постає як передбачене конституцією й законами та гарантоване державою індивідуальне право громадянина брати участь у виборах при формуванні представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, що реалізується через такі форми участі, як висування кандидатів, балотування до представницького органу та голосування. Отже, у працях О. Марцеляка відображено сучасний доктринальний підхід до розуміння суб'єктивного виборчого права як цілісної системи взаємопов'язаних можливостей особи щодо

участі у виборчому процесі, які у своїй єдності забезпечують її реальний вплив на формування органів публічної влади.

Ю. Ключковський [5, с. 155–156] наголошує на необхідності розрізняти окремі правомочності у виборчій сфері залежно від природи відповідних правовідносин, що уможливило б більш диференційовано розкрити зміст суб'єктивного виборчого права. Такий підхід дає підстави розглядати суб'єктивне виборче право не як єдине абстрактне право, а як сукупність взаємозв'язаних, але відносно самостійних правомочностей, реалізація яких здійснюється у різних видах виборчих правовідносин.

Узагальнюючи позиції вищезазначених авторів і підхід В. Нестеровича [2, с. 10], слід констатувати, що виборчі права не можуть розглядатися поза інституційними та гарантійними механізмами їхнього забезпечення. Без належної системи організаційно-правових гарантій суб'єктивне виборче право залишається декларативним. До таких гарантій належать: функціонування ефективної та незалежної системи органів адміністрування виборів, забезпечення публічності та прозорості виборчого процесу, ефективних механізмів захисту виборчих прав та юридичної відповідальності за їх порушення.

М. Смокович [6, с. 24] звертає увагу на те, що за відсутності ефективного судового захисту суб'єктивне виборче право значною мірою набуває формального характеру. Зазначена позиція узгоджується з підходом О. Тодики [7, с. 37–38], яка розглядає виборче право як складову ширшої конституційної конструкції прав і свобод людини.

У зарубіжній конституційно-правовій доктрині виборче право розглядається як фундаментальний елемент демократичного конституціоналізму, через який забезпечується легітимізація публічної влади. У цьому аспекті особлива увага приділяється саме суб'єктивному виборчому праву як формі індивідуальної участі особи у здійсненні публічної влади [3, с. 18]. Такий підхід свідчить про те, що суб'єктивне виборче право має не лише процедурне, а й сутнісне значення, виступаючи ключовим механізмом реалізації народного суверенітету через волевиявлення громадян. Відтак у зарубіжній доктрині воно розглядається не лише як закріплена законом можливість участі у виборах, а як реальний інструмент впливу особи на формування органів публічної влади.

Наведені доктринальні підходи, як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці, дають змогу перейти до оцінки умов реального здійснення виборчих прав, що дає підстави стверджувати, що ефективність виборчого права слід оцінювати не лише через його нормативну конструкцію (об'єктивний вимір), а й через рівень реального здійснення відповідних правомочностей (суб'єктивний вимір).

Тому необхідно чітко розмежовувати зазначені категорії. Об'єктивне виборче право визначає нормативні засади функціонування виборчого процесу, тоді як суб'єктивне – відображає реальні можливості конкретної особи щодо реалізації закріплених правомочностей.

Якщо об'єктивне правове регулювання формально визнає виборчі права, але встановлює непропорційні бар'єри, суб'єктивне право втрачає свій зміст і набуває декларативного характеру. Натомість належно сконструйоване об'єктивне виборче право повинно забезпечувати реальну можливість здійснення відповідних правових можливостей особи.

Водночас слід враховувати, що співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права не є статичним – воно розвивається залежно від змін у політичній системі, правовій культурі суспільства та рівні демократичних перетворень. Розширення суб'єктивного виборчого права історично відбувалося шляхом скасування різноманітних виборчих цензів – майнового, освітнього, гендерного, расового тощо. Кожен такий крок означав не лише зміну об'єктивного права, а й визнання нових суб'єктів носіями виборчої правосуб'єктності. Тому розвиток виборчого права – це водночас розвиток як його нормативного змісту, так і кола осіб, які наділяються відповідними юридичними можливостями. Тож розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права набуває виразного практично-прикладного значення, виступаючи необхідним інструментом оцінки якості виборчого законодавства, виявлення правових бар'єрів та забезпечення реальної демократичної участі громадянина.

Такий підхід особливо важливий для України, де проблема відсутності чіткого розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права нерідко проявляється в законодавчій техніці, процедурних рішеннях і судовій практиці. На практиці це означає, що формальне проголошення права голосу або права бути обраним не завжди супроводжується належними гарантіями його реалізації.

Це підтверджується національною правозастосовною практикою, яка свідчить про необхідність того, щоб виборче законодавство не лише містило відповідні декларації, а й забезпечувало доступність виборчого процесу, передбачуваність процедур та ефективний захист виборчих прав.

Проблема недостатнього розмежування особливо відчутна у випадках, коли виборчі норми одночасно регулюють і організацію виборів, і індивідуальні правомочності учасників, не розрізняючи їх функціонального призначення. У такому випадку об'єктивне право формально відповідає демократичним стандартам, але суб'єктивне право не отримує належного практичного наповнення. Саме тому необхідність чіткого доктринального підходу є очевидною: без нього неможливо належно оцінити ані ефективність виборчого законодавства, ані якість його застосування.

Такий підхід узгоджується з міжнародними стандартами у сфері виборчого права. Зокрема, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [8] гарантує громадянам право і можливість без необґрунтованих обмежень брати участь у веденні державних справ, голосувати й бути обраними на справжніх періодичних виборах. Ця норма закріплює як активне, так і пасивне виборче право на рівні загального міжнародного права та зобов'язує держави-учасниці забезпечувати їхню реалізацію в національному законодавстві.

Стаття 3 Протоколу № 1 до європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [9] зобов'язує держави проводити вільні вибори шляхом таємного голосування в умовах, що забезпечують вільне вираження волі народу при формуванні законодавчого органу. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово підкреслював, що ця норма гарантує не лише формальне проведення виборів, а й їх справжній характер, тобто реальну можливість громадян впливати на склад парламенту.

Ще більш виразно зазначені підходи відображені у Кодексі належної практики у виборчих справах Венеційської Комісії [10], у якому закріплено п'ять основоположних принципів європейської виборчої спадщини: загальне, рівне, вільне, таємне і пряме виборче право. Зазначені принципи мають не лише технічний, а й матеріально-правовий характер, оскільки виступають гарантіями реальності суб'єктивних виборчих прав.

Принцип загального виборчого права передбачає, що всі громадяни, які досягли встановленого віку, мають право голосу без дискримінації за будь-якими ознаками. Принцип рівного виборчого права вимагає, щоб голос кожного виборця мав однакову вагу при визначенні результатів виборів. Принцип вільних виборів означає відсутність неправомірного тиску на виборців та можливість вільного формування волевиявлення. Принцип таємного голосування гарантує конфіденційність вибору громадянина. Принцип прямого виборчого права передбачає безпосередню участь громадян у формуванні органів влади без проміжних виборчих інстанцій. Сукупна реалізація цих принципів забезпечує дійсно демократичний характер виборів.

Європейський суд з прав людини у справі *Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium* [11] підкреслив, що право на вільні вибори є одним із фундаментальних принципів демократичного суспільства, а отже, виборче регулювання не може мати суто формального характеру. Подальша практика Суду підтверджує, що, хоча держави мають певний простір розсуду, цей простір не може призводити до нівелювання сутності права голосу або права бути обраним.

У документах Ради Європи також акцентується увага на необхідності стабільності виборчого законодавства, нейтральності державних органів та існування ефективних процедур контролю і оскарження. Це має безпосереднє значення для співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права, оскільки саме стабільні та передбачувані норми забезпечують реальність здійснення суб'єктивного права.

Для України це має особливе значення, оскільки практична реалізація виборчих прав залежить не лише від тексту закону, а й від відповідності правозастосування конституційним і міжнародним стандартам. У цьому контексті система органів публічної влади, на які покладено функції організації виборчого процесу та здійснення судового контролю за його перебігом, покликана забезпечувати не лише формальне дотримання виборчих процедур, а й реальність здійснення виборчих прав як конкретних правових можливостей особи.

Саме тому проблема недостатньої чіткості розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права в Україні має виразний практичний характер, оскільки від її вирішення залежить, чи

виборче право буде ефективним механізмом народовладдя, чи залишатиметься лише нормативною конструкцією.

У такому підході чітко простежується структурна відмінність між об'єктивним і суб'єктивним виборчим правом: перше формує правове середовище виборів, друге визначає місце особи в ньому. Перше відповідає на питання, як організовано вибори, тоді як друге – чи має громадянин реальну можливість брати в них участь. Якщо об'єктивне право створює необґрунтовані перепони, воно вступає у конфлікт із суб'єктивним правом; якщо ж воно забезпечує рівність доступу, свободу волевиявлення та ефективний судовий захист, обидві категорії перебувають у стані функціональної гармонії.

Узагальнюючи, слід зазначити, що об'єктивне і суб'єктивне виборче право утворюють єдине правове поле, однак для наукового аналізу їх доцільно розмежовувати. Об'єктивне право виступає інструментом, тоді як суб'єктивне – його цільовим призначенням. Саме ця теза підтверджується як у вітчизняній доктрині, так і в міжнародному праві. Відтак оцінка виборчого законодавства має здійснюватися не лише через його нормативну структуру, а передусім через забезпечення реальної реалізації виборчих прав особи.

Висновки. Проведений аналіз теоретичних підходів до розуміння виборчого права дає підстави дійти висновку, що об'єктивне і суб'єктивне виборче право становлять дві взаємозв'язані, але функціонально різні складові єдиного правового явища. Об'єктивне виборче право виступає системою загальнообов'язкових норм, що визначають організацію та порядок проведення виборів, тоді як суб'єктивне відображає індивідуалізовану юридичну можливість особи брати участь у виборчому процесі. Їхнє співвідношення доцільно розглядати не як протиставлення, а як функціональну взаємодію: об'єктивне право задає правову форму, а суб'єктивне наповнює її реальним змістом.

Об'єктивне виборче право охоплює конституційні положення, спеціалізоване законодавство та міжнародно-правові акти, що утворюють ієрархічну структуру правового регулювання виборів, тоді як суб'єктивне включає активне й пасивне виборче право та забезпечує участь особи у виборчому процесі.

Водночас зазначимо, що ефективність виборчого права визначається не лише його нормативною побудовою, а й передусім здатністю забезпечувати реальне здійснення виборчих прав. У випадках, коли об'єктивне правове регулювання створює непропорційні або надмірні бар'єри, суб'єктивне виборче право набуває декларативного характеру.

Список використаних джерел

1. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 640 с.
2. Нестерович В. Ф. Виборче право України: підручник. Київ: Ліра-Київ, 2017. 504 с.
3. Марцеляк О. В. Вибори народних депутатів України: навчальний посібник. Харків: ТОВ «ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС», 2007. 620 с.
4. Марцеляк О. В. Виборче право (суб'єктивне). *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 4. Конституційне право* / редкол.: Ю. П. Битяк та ін. Харків: Право, 2019. 776 с.
5. Ключковський Ю. Б. Виборче право і виборчий процес в Україні: підручник. Київ: Ваїте, 2021. 528 с.
6. Смокович М. І. Судовий захист виборчих прав в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 424 с.
7. Тодика О. Ю. Вибори до парламентів країн СНД (Порівняльно-правовий аспект): монографія. Харків: Факт, 2003. 147 с.
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
9. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
10. Кодекс належної практики у виборчих справах. URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf
11. Case of Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium. European Court of Human Rights. 1987.

References

1. Shapoval V. M. Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain. Akademichnyi kurs: pidruchnyk. 2-he vyd., pererob. i dop. Kyiv: Yurinkom Inter, 2008. 640 s. (in Ukr.).

2. Nesterovych V. F. Vyborche pravo Ukrainy: pidruchnyk. Kyiv: Lira-K, 2017. 504 s. (in Ukr.).
3. Martseliak O. V. Vybory narodnykh deputativ Ukrainy: navchalnyi posibnyk. Kharkiv: TOV «PROMETEL-PRES», 2007. 620 s. (in Ukr.).
4. Martseliak O. V. Vyborche pravo (subiektyvne). *Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia: u 20 t. T. 4. Konstytutsiine pravo / redkol.: Yu. P. Bytiak ta in.* Kharkiv: Pravo, 2019. 776 s. (in Ukr.).
5. Kliuchkovskiy Yu. B. Vyborche pravo i vyborchyi protses v Ukraini: pidruchnyk. Kyiv: Vaite, 2021. 528 s. (in Ukr.).
6. Smokovych M. I. Sudovi zakhyt vyborchikh prav v Ukraini: monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter, 2014. 424 s. (in Ukr.).
7. Todyka O. Yu. Vybory do parlamentiv krain SND (Porivnialno-pravovyi aspekt): Monohrafiia. Kharkiv: Fakt, 2003. 147 s. (in Ukr.).
8. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (in Ukr.).
9. Protokol № 1 do Konventsii pro zakhyt prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (in Ukr.).
10. Kodeks nalezhnoi praktyky u vyborchikh spravakh. URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf (in Ukr.).
11. Case of Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium. European Court of Human Rights. 1987.

Шаповалов А. С. Об'єктивне і суб'єктивне виборче право: доктринальне співвідношення

Проблема співвідношення об'єктивного і суб'єктивного виборчого права є однією з базових у теорії конституційного права, оскільки дає змогу розкрити подвійний характер виборчого права як нормативної системи та як індивідуалізованої правової можливості. У статті здійснено комплексний аналіз об'єктивного виборчого права як системи загальнообов'язкових норм, що регулюють порядок підготовки, організації та проведення виборів, а також суб'єктивного виборчого права як гарантованого державою права особи брати участь у виборах. Особливу увагу приділено науковим підходам до розуміння суб'єктивних виборчих прав як системи взаємозв'язаних прав громадянина, а також міжнародним стандартам, які визначають зміст і межі виборчих прав. Обґрунтовано, що об'єктивне виборче право має не лише формально проголошувати виборчі права, а й забезпечувати їх фактичну реалізацію. Визначено практичне значення розмежування об'єктивного і суб'єктивного виборчого права для вдосконалення виборчого законодавства України та забезпечення ефективної участі громадян у виборчому процесі.

Ключові слова: виборче право, об'єктивне виборче право, суб'єктивне виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, виборчий процес.

Shapovalov A. S. Objective and Subjective Suffrage: Doctrinal Correlation

The relationship between objective and subjective electoral law is one of the fundamental issues in constitutional law theory, as it reveals the dual nature of electoral law as both a normative system and an individual legal capacity. The article provides a comprehensive analysis of objective electoral law as a system of generally binding norms regulating the preparation, organization, and conduct of elections, as well as subjective electoral law as the guaranteed ability of a specific individual to participate in elections. Special attention is paid to scholarly approaches that interpret subjective electoral rights as a set of concrete rights of the citizen, as well as to international standards defining the content and limits of electoral rights. It is substantiated that objective electoral law must not only formally declare electoral rights but also ensure their effective and actual implementation. The practical significance of distinguishing between objective and subjective electoral law for improving Ukraine's electoral legislation and ensuring effective and actual citizen participation in the electoral process is determined.

Keywords: electoral law, objective electoral law, subjective electoral law, active voting right, passive voting right, electoral process.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-648-653

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.03.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026